

УДК 638.1:070](477.8)"1923/1939"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.03.584>

«ЗАПЕВНИТИ РОЗВІЙ, ДОБРОБУТ І СИЛУ УКРАЇНСЬКОГО ПАСІЧНИЦТВА»: ПУБЛІКАЦІЇ МИХАЙЛА БОРОВСЬКОГО НА ШПАЛЬТАХ КАЛЕНДАРІВ МУКАЧЕВА, УЖГОРОДА ТА ЛЬВОВА (1923—1939)

Уляна МОВНА

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9763-2455>
докторка історичних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ історичної етнології,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: movlana@ukr.net

Ця стаття уже третя з циклу публікацій, присвячених різноплановим аспектам життєвого та творчого шляху відомого українського пасічника, науковця та громадського діяча Михайла Боровського (1891—1989). У ній зібрано, систематизовано та досліджено його розвідки пасічницького змісту, що визначають стратегію розвитку галузі й дають практичні рекомендації для раціоналізації і модернізації традиційного селянського пасічницького господарства, розпорознені у звичайних річних та господарських календарях Мукачєва, Ужгорода та Львова (1923—1939). Докладному дослідницькому аналізу підлягає пасічницький контент пера М. Боровського, розміщений на сторінках календарів «Громада», «Просвіта», «Золотий Колос», а передусім ілюстрованого господарського календаря «Сільський Господар» у рубриці «Пасічництво», постійним дописувачем якої був М. Боровський як референт Головної Пасічницької секції крайового господарського товариства «Сільський Господар», відновленої у 1928 році.

Спеціальних досліджень цієї сторони багатогранної творчої діяльності М. Боровського в Україні практично немає, що і визначає актуальність цієї розвідки. Об'єктом дослідження є власне постать М. Боровського, а предметом — його публікації зі сфери бджільництва у численних календарях Закарпаття та Галичини.

У статті використано історіографічний дослідницький підхід, компаративний метод, метод історичної реконструкції.

Ключові слова: Михайло Боровський, бджільництво, календарі, товариство «Сільський Господар», вулики, мед, український.

Ulyana MOVNA

Doctor of Sciences of History, Leading Researcher
of the Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,
in the Department of Historical Ethnology,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: movlana@ukr.net

«TO ENSURE THE DEVELOPMENT,
WELL-BRING AND STRENGTH
OF UKRAINIAN BEEKEEPING»:
PUBLICATIONS OF MYKHAYLO BOROVSKY
ON THE COLUMNS OF CALENDARS
MUKACHEVO, UZHGOROD
AND LVIV (1923—1939)

This article is the third in the author's cycle of publications devoted to various aspects of the life and creative path of the famous Ukrainian beekeeper, scientist and public figure Mykhailo Borovsky (1891—1989).

It collected, systematized and researched his research on beekeeping content, which determine the strategy of the development of the industry and give practical recommendations for the rationalization and modernization of the traditional peasant beekeeping economy, scattered in the usual annual and economic calendars of Mukachevo, Uzhgorod and Lviv (1923—1939).

The beekeeping content of the pen M. Borovsky is subject to a detailed research analysis, included on the pages of the calendars «Gromada», «Prosvita», «Zoloty Kolos», and above all the illustrated business calendar «Silskyi Gospodar» in the section «Beekeeping», for which M. Borovsky was a regular contributor — at that time, the referent of the Main Beekeeping Section of the regional economic society «Silskyi Gospodar» (reestablished in 1928), a member of the board of the beekeeping cooperative «Rij», editor of agricultural periodicals («Ukrainian Beekeeper», «Practical Gardening», illustrated economic calendar «Village Master» for 1933—1935, etc.).

There are practically no special studies of this side of the multifaceted creative activity of M. Borovsky in Ukraine, which determines the relevance of this investigation.

The object of the study is the actual figure of M. Borovsky, and the subject is his publications on the field of beekeeping in numerous calendars of Transcarpathia and Galicia.

In terms of content, they were of a scientific and popular nature, and were aimed at the development of the author's modern economic thought, the creation of modern beekeeping, the consolidation of the beekeeping community, and therefore, the intellectual and cultural independence of Ukrainians as an ethnic community in conditions of statelessness.

The article uses a historiographic research approach, a comparative method, a method of historical reconstruction.

Keywords: Mykhailo Borovsky, beekeeping, calendar, «Silskyi Gospodar» society, beehives, honey, Ukrainian.

Вступ. Український інженер-агроном, вчений-природознавець, теоретик і популяризатор бджільництва, організатор пасічницького кооперативного руху, педагог, редактор та видавець Михайло Леонтійович Боровський (1891—1989) — з когорти тих громадських діячів, які широтою професійних зацікавлень та захоплень й активною громадянською позицією чимало прислужилися як вітчизняній науці, так і пасічницькій, кооперативній та видавничій практиці. Його наукова спадщина налічує 19 книжок та понад 200 брошур, статей і розвідок.

Ця стаття уже третя з циклу публікацій [1; 2], присвячених різноплановим аспектам життєвого та творчого шляху відомого українського пасічника й науковця. У ній досліджуються його розвідки пасічницького змісту, що визначають стратегію розвитку галузі й дають практичні рекомендації для раціоналізації і модернізації традиційного селянського пасічницького господарства, розпорошені у звичайних річних та господарських календарях Мукачєва, Ужгорода та Львова (1923—1939). Докладному дослідницькому аналізу підлягає пасічницький контент пера М. Боровського, вміщений на сторінках календарів «Громада», «Просвіта», «Золотий Колос», а передусім ілюстрованого господарського календаря «Сільський Господар» у рубриці «Пасічництво», постійним дописувачем якої був М. Боровський — на той час референт Головної Пасічницької секції крайового господарського товариства «Сільський Господар» (відновленої у 1928 р.), член управи пасічницького кооперативу «Рій», редактор періодики сільськогосподарського спрямування («Український Пасічник», «Практичне Садівництво», ілюстрований господарський календар «Сільський Господар» за 1933—1935 рр. та ін.).

Спеціальних досліджень цієї сторони багатогранної творчої діяльності М. Боровського в Україні практично немає, що і визначає актуальність цієї розвідки. Об'єктом дослідження є власне постання М. Боровського, а предметом — його публікації зі сфери бджільництва у численних календарях Закарпаття та Галичини. За змістом вони мали науково-популярний характер, й були спрямовані на розвиток сучасної господарської думки, творення модерного пасічництва, консолідацію пасічницької спільноти, а отже, й інтелектуальної та культур-

ної самостійності українців як етнічної спільноти в умовах бездержавності.

Доречно зазначити, що календар (календар-альманах, річник) як специфічний вид тексту, жанр універсальної літератури для щоденного вжитку уже розглядався українськими та зарубіжними дослідниками з позиції дослідження історичних (ментально-світоглядних) [3] та книгознавчих (типологічних) [4; 5; 6; 7] характеристик. Проте авторський видавничий контент, зокрема сільськогосподарського / пасічницького змісту міжвоєнного двадцятиріччя в історії західноукраїнських земель потрапив у фокус дослідницької уваги вперше.

У статті використано історіографічний дослідницький підхід, компаративний метод, метод історичної реконструкції.

Основна частина. Хронологічно перша профільна публікація М. Боровського-студента з'явилась друком 1923 р. у львівському календарі «Громада» (іл. 1) [8]. У ній автор здійснює короткий екскурс в історію пасічництва Галичини, Поділля та Волині, окреслює причини занепаду та відсталості галузі за останній час, серед яких — війни, брак досвідчених кадрів та раціональних знань, повсюдне існування забобонних світоглядних установок щодо

Іл. 1. Календар «Громада» на рік 1924. Обкладинка

Іл. 2. Господарський родинний календар «Провіста» на рік 1924. Обкладинка

Іл. 3. Календарь «Провіста» на рік 1926. Обкладинка

природи бджоли та її роботи внаслідок відсутності сучасної пасічницької літератури і свідомості, ігнорування суспільної значимості пасічництва. При-

вертає увагу інтелігенції (вчителів, священників) до необхідності відродження пасічництва та виведення його на шлях належної продуктивності рівня європейської пасічницької культури.

Під час навчання у Празькій політехніці (1923—1927) М. Боровський з групою однокурсників періодично приїжджав на Закарпаття, де очолював гурток українських студентів-пасічників, редагував часописи «Підкарпатське пчолярство» та «Пчїлка» (1923—1926, Ужгород), організував перше на Закарпатті пасічницьке товариство, а також друкувався на сторінках календаря «Провісти» (Мукачєво, Ужгород). У дописі календаря мукачівської «Провісти» за 1923 р. (іл. 2) [9] він популяризує бджільництво як надзвичайно корисну та потрібну галузь господарства Підкарпатської Русі, наводить цифри чистого прибутку, отриманого від галузі (меду та воску) у 1920 р., а також наголошує на необхідності ознайомлення з фаховою пасічницькою літературою широких пасічницьких кіл й раціонального плекання бджіл у селянських господарствах.

Тему корисності («хосенності») ведення пасічницького господарства автор продовжує і поглиблює на сторінках календаря ужгородської «Провісти» на 1926 р. (іл. 3) [10]. Він наводить детальні статистичні дані щодо кількості бджолярів у Чехії та Словаччині (88689 чол.), організованих у професійних товариствах (640). Для поширення пасічницьких знань існує мережа фахівців — окружних інструкторів, що проводять бджолярські курси і читають лекції. Бджільництво фігурує як окремий предмет у господарських школах, функціонує спеціальний інститут бджільництва та дослідні станції. Виходить вісім пасічницьких часописів з накладом в десятки тисяч примірників на місяць. Тому до державного бюджету галузь приносить чималі прибутки, співмірні з іншими галузями виробництва. 100 вуликів бджіл, влаштованих за останнім словом техніки, на Підкарпатській Русі дають річного прибутку 22—70 тисяч крон. Бджільництво дає користь і землеробству, оскільки бджоли запилюють сільськогосподарські культури. Боровський закликає до активного розвитку бджільництва в умовах сільськогосподарської спеціалізації краю, яким можуть зайнятися в першу чергу безземельні і малоземельні селяни, безробітні та незаможні інтелігенти задля поліпшення свого матеріального становища. Голов-

ною засадою доброї прибутковості бджолярського господарства він вважає знання пасічницької справи, якого можна набути на курсах, з книг та порад досвідченіших колег.

У 1927 р., прибувши до Львова (після закінчення навчання) на запрошення Є. Архипенка, М. Боровський починає друкуватись у ілюстрованому господарському календарі «Приятель Господаря» (іл. 4), що його у 1928 р. видавали Є. Архипенко та В. Доманицький. У календарі була вміщена окрема рубрика «Пасічництво», серед авторів якої фігурував М. Боровський, який видрукував тут три статті [11], присвячені розгляду основних десяти помилок пасічника-початківця, збереженню вощини та способах витоплювати з неї віск й значенню запасу сушника (рамок з сушню) і правилам його зберігання. Передрук однієї з них, а саме «Як зберігати мед, як топити віск?» було здійснено автором згодом, у львівському часописі «Народня справа» (1935) [12].

У Львові М. Боровський був обраний до складу дирекції першого українського пасічницького кооперативу «Рій», редагував часописи «Сільський світ» (1927—1928), «Український пасічник» (1928—1939), «Сільський Господар» (1932—1938), «Практичне садівництво» (1934—1938), розпочав постійно друкуватися у періодиці та ілюстрованих календарях на пасічницькі, садівничі, агрономічні та господарські теми.

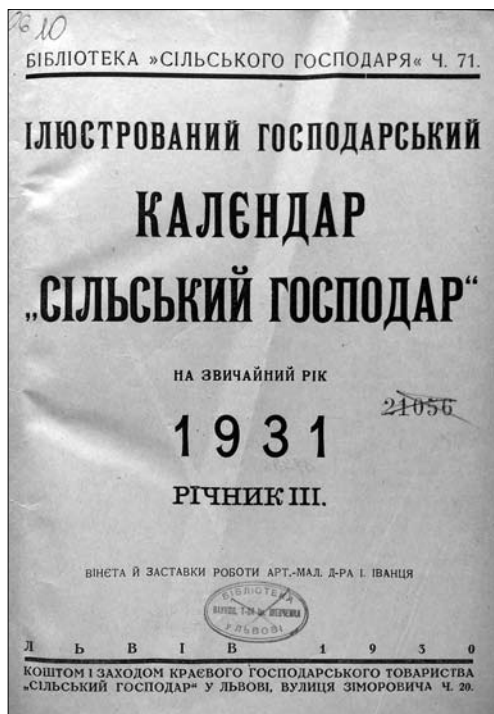
Ілюстрований господарський календар «Сільський Господар», заснований у 1928 р., серед інших тематичних рубрик запровадив й рубрику «Пасічництво», постійним дописувачем якої став М. Боровський як референт Головної Пасічницької секції крайового товариства «Сільський Господар», відновленої того ж року. Боровський на сторінках першого за ліком календаря [13], що вийшов накладом 10000 примірників, дає широким колам пасічників загальні настанови та корисну практичну інформацію щодо існуючих порід бджіл, складу бджолосім'ї та виконуваних маткою, робочими бджолами і трутнями функцій, розмноження та росту комах, процесу роїння, основних правил догляду, способів закладання та розміщення пасіки на присадибі, перелік основного пасічницького реманенту.

У пасічницькій рубриці календаря за 1929 р. [14], що вийшов накладом уже 15000 примірників, вміще-

Іл. 4. Календар «Приятель Господаря» на рік 1928. Обкладинка

но дві статті Боровського. У першій з них — «Українське пасічництво в минулім і сучаснім», здійснено короткий історичний огляд українського бджільництва та окреслено перспективи його успішного розвитку. Підкреслено доробок відомих пасічницьких діячів минулого (П. Прокоповича, Ю. Любінецького, Л. Трещаківського, І. Наумовича, М. Михалевича, В. Пилипчука) та знакові події у житті галузі, як от заснування у 1902 р. Боярської пасічницької школи, вихід часопису «Українське бджільництво» за редакцією Є. Архипенка, заснування 1909 р. Пасічницької секції при товаристві «Сільський Господар» у Львові, Всеукраїнський з'їзд пасічників 1917 р. у Києві, на якому було запроваджено стандартизацію вуликів, поява 1914 р. часопису «Український Пасічник» у Тернополі і 1925 р. часопису «Пасічник» у Прилуках. Майбутнє пасічницької галузі автор пов'язує з післявоєнним відродженням — утворенням пасічницького кооперативу «Рій» у Львові (1926), відновленням Пасічницької секції товариства «Сільський Господар» у Львові (1928) та появою нової генерації активних діячів (Т. Юрченка, П. Нестерводського, П. Кукурудзи, М. Гайдака, М. Боровського, І. Драбатого), що дає підстави для створення у перспективі єдиного центру як керівного проводу розвитку пасічництва на усіх українських землях.

Іл. 5. Ілюстрований господарський календар «Сільський Господар» на рік 1931. Титульний аркуш

Друга стаття «Що треба робити, щоби пасічництво завжди давало прибутки?» присвячена розгляду основних умов розвитку прибуткового пасічництва. До них належить наявність раціональних вуликів у пасічників внаслідок поширення серед них свідомого ставлення до свого заняття, а також багатой медодайної бази. Останнє питання перебуває у фокусі особливої уваги Боровського, який здійснив типологічну характеристику медодайних рослин (пашні, технічні, пасічницькі, лікарські, лугові, пасовищні, медодайні дерева та кущі). Важливим завданням автор визначає поширення цих рослин серед пасічницької спільноти, до якого слід залучити гуртки та філії «Сільського Господаря», а також агрономів, садівників і вчителів.

Публікації М. Боровського незрідка з'являлись і на шпальтах сільськогосподарського календаря «Золотий Колос», що його друкував видавничий концерн І. Тиктора «Українська преса» (накладом 10000 примірників). У центрі статті Боровського за 1930 р. [15] — така важлива та актуальна справа для пасічників як зимівля бджіл, оскільки цього року пасічники мали великі втрати бджіл при зимівлі надворі. Тому автор пропагує зимівлю медодайних комах у стебниках (темниках) — спеціальних закритих приміщеннях й перелічує їх корисні властивості, дає

детальні рекомендації щодо будівництва, влаштування й розташування зимівників на присадибі.

Тема прибутковості селянської пасіки завжди залишалась актуальною для українського пасічництва. Тому вона й перебувала в постійному полі зору Боровського як знавця галузі. Не виняток — центральна стаття рубрики «Пасічництво» календаря «Сільський Господар» «Шляхи до прибутковості наших пасік» [16], де здійснено детальний огляд проблеми. Автор визначає чотири основні засади формування прибутковості пасіки, до яких належить наявність доброго вулика, штучної вошини, медогонки та пасічницької освіти у її власника. На його думку, сучасний вулик повинен відповідати кільком вимогам: бути пристосованим до природного життя бджоли, легким, зручним у користуванні, просторим й добре тримати тепло. Усіма цими прикметами володіють новітні вулики — український і Дадана, відносно рідко поширені на галицьких теренах. Штучна вошина, за підрахунками Боровського, збільшує прибуток від пасіки за рахунок швидшої її окупності та добрих фізичних властивостей. Ефективність використання медогонки у пасічницькому господарстві полягає в збереженні щільників, накопиченні запасних рамок, швидкому темпі отримання й очищення меду. Для підвищення фахового рівня автор настійно рекомендує власникам бджіл читати пасічницькі книжки й часопис «Український пасічник», а також заохочує їх до самоорганізації у рамках українського кооперативу «Рій» як важливого організаційного осередку, що задовольняє більшість потреб сучасного пасічництва.

У числі календаря «Сільський Господар» за 1931 р. М. Боровський (іл. 5) опублікував дві статті з царини пасічництва. Перша з них [17] подає детальну історію започаткування та підбиває підсумки п'ятирічної діяльності крайового пасічницького об'єднання «Рій» — кооперативу з обмеженою порукою (відповідальністю) у Львові на полі пасічництва. Цей перший на західноукраїнських землях пасічницький кооператив був створений з ініціативи відомого громадського діяча, пасічника та агронома Є. Архипенка, колишнього міністра рільництва уряду УНР, який заснував у Львові видавництво «Сільський Світ» і друкував часопис «Українське Пасічництво». У несприятливих для розвитку бджільництва післявоєнних умовах, часопис Є. Архипенка,

що з 1922 р. виходив у Здолбунові, переїхавши з Києва, відіграв помітну консолідуючу роль. Провівши велику ідеологічну та організаційну роботу, він тим самим підготував ґрунт для згуртування пасічників Галичини в єдине ціле, що було давно назрілою необхідністю.

8 грудня 1926 р. на крайовий з'їзд до Львова прибули відомі пасічницькі діячі — о. В. Пилипчук, І. Марцинків, Б. Козубський, В. Будзиновський, д-р В. Ревюк, І. Тиктор для об'єднання пасічників-одинаків у товариство, що ставило за мету організувати пасічників краю, пропагувати раціональні пасічницькі знання, виробляти штучну вошину, вулики та різноманітне приладдя, акумулювати в своїх руках відповідний установчий капітал і провадити збут меду. На зборах було обрано Управу «Рою» у складі: Є. Архипенко, І. Тиктор, К. Голобродський. До Надзірної Ради товариства увійшли: Л. Герасимович, Б. Козубський, І. Марцинків, М. Панчишин, о. В. Пилипчук, д-р В. Ревюк, С. Триюда.

Завдання, що постали перед новоствореною організацією, були нелегкі, а їх виконання вимагало акумуляції значних матеріальних засобів, яких катастрофічно бракувало. Велику допомогу кооперативу на перших порах надав сам його засновник, передавши «Рою» майно майстерні «Бджола», яку перевіз зі Здолбунова до Львова. Кооператив розпочав чинність з торгівлі штучною вошиною та пасічницьким приладдям. Недостатній установчий капітал не дозволяв кооперативу розгорнути торгівлю медом. Перший виробничий сезон виявився не вельми вдалим — кооператив не зумів як слід обслужити замовників і залишився без прибутку, з боргом банку. Серед пасічницького загалу росло невдоволення, внаслідок чого загальні збори у квітні 1928 р. не затвердили план праці управи на наступний рік і обрали нові керівні та дорадчі органи. До нової Управи увійшли: Л. Герасимович (голова), І. Тиктор, М. Боровський. Членами Надзірної Ради стали Б. Козубський, В. Максимів, о. В. Пилипчук, М. Панчишин, О. Теменик, І. Романчук, К. Голобродський. Ситуацію, що склалася, врятував І. Тиктор, який надав «Реві» безпроцентну позику в розмірі кількох тисяч злотих для покриття боргу банкові. Проте й це кардинально не покращило загального становища. Замовлення виконувалися з запізненням, посипалися нарікання. Велику частину коштів було ви-

трачено на бездіяльну адміністрацію (директора). До того ж, в середині 1928 р. видавництво «Сільський Світ» припинило роботу, а його власник виїхав до Луцька. Тоді кооперативом «Рій» заопікувалася Централь товариства «Сільський Господар» у Львові, яка вже мала організовану Головну Пасічницьку Секцію.

На спільній нараді Надзірної Ради і Управи «Рою» та Пасічницької Секції «Сільського Господаря», що відбулася 21 жовтня, дирекція кооперативу була доукомплектована М. Боровським та Б. Гнатевичем (заступником директора Централі «С. Г.»), що прийшли на зміну директору Л. Герасимовичу, якого звільнили за недбале виконання своїх обов'язків. Обрано і керівні органи товариства. До Надзірної Ради увійшли: д-р В. Ревюк, І. Тиктор, д-р М. Холевчук, І. Романчук, Д. Отченаш, а до складу дирекції: М. Боровський, д-р Б. Гнатевич, В. Литвин, М. Михалічко, А. Чир. На загальних зборах кооперативу 22 березня обрано нову Управу і Надзірну Раду. До управи обрано М. Боровського, А. Чира, Я. Максиміва. Головою Надзірної Ради став д-р В. Ревюк, а членами — Б. Козубський, І. Романчук, Г. Герасимів, Т. Кринціпрох, М. Панчишин і М. Михалічко. Збори ухвалили затвердити грошовий баланс Ревізійним Союзом Українських Кооператив (РСУК) і стягнути всі борги зі своїх боржників. Надії та очікування, покладені пасічницьким загалом на співробітництво пасічницької кооперації з товариством «Сільський Господар» справдилися — загальні збори, скликані 5 лютого 1930 р. констатували завершення минулого фінансового року з одержанням прибутку. До складу Управи були обрані Б. Гнатевич, М. Боровський і А. Чир.

1930 р. у середовищі пасічників зросло зацікавлення працею «Рою», що спричинило приріст нових членів (281). Виробничий сезон кооператив завершив доволі успішно. Основним споживачем його товарів стала «Народна Торгівля», з якою була укладена угода на постачання вошини. У 1931 р., у п'ятиріччя свого існування, загальні збори «Рою» обрали нову Надзірну Раду, запросивши до неї досвідчених кооператорів та поважних громадян, а Управу доукомплектували ще одним платним членом, що прийшов на допомогу книговоду, який фактично вів усю роботу. Наслідком цих організаційних змін «Рій» закінчив фінансовий рік з прибутком і не дивлячись на еко-

Іл. 6. Календар «Золотий Колос» на рік 1933. Обкладинка

номічну кризу, чисельно помітно зріс та охоплював понад 400 членів і до 10 організацій, посідав власні майстерні для виготовлення водини, вуликів, приладдя з найкращим закордонним обладнанням. Замовлення виконувалися якісно і вчасно. Кооператив почав забезпечувати своїх членів неоподаткованим цукром, проводив комісійний продаж меду, торгував пасічницьким інвентарем, першокласною штучною водиною, насінням медодайних рослин, вуликами нових модифікацій.

Друга стаття М. Боровського «Що сіяти пасічникові-господареві аби мати подвійну користь?» [18] радить збільшувати пожиток бджіл на полі за рахунок висівання медоносних трав й наводить конкретні приписи, що сіяти на різних ґрунтах і під різні потреби господаря-пасічника (на пашу для худоби та бджіл, отримання олії та ін.).

У річнику за 1932 р. в оновленій рубриці «Пасічництво і шовківництво» вміщено програмну статтю М. Боровського «Дальші завдання нашого пасічництва» [19]. Вона підбиває підсумки п'ятирічної праці товариства «Сільський Господар» з ділянки пасічництва, що її веде його Пасічницька секція — створення мережі секцій при кружках і філіях «С. Г.» у краї, організація пасічницьких курсів, видання книжок і часопису «Український пасічник». Серед першочергових завдань, що їх формулює дописувач —

організація пасічницьких секцій при усіх кружках і філіях «С. Г.», розповсюдження у кожному районі стандартизованих вуликів (українських і Даданів), популяризація мандрівного пасічництва задля збільшення медозборів, вишколення фахівців для боротьби з хворобами бджіл, запровадження предмета пасічництва у сільських школах та відповідних курсів для вчителів.

У календарі «Золотий Колос» на 1933 р. (іл. 6) надруковано три невеликі замітки зі сфери пасічництва (без зазначення авторства) з практичними порадами для бджолярів — «Як осаджувати рої до нових пнів»; «Як зробити штучний рій?»; «Як боронити пень перед грабунком пчіл» [20]. Але оскільки М. Боровський регулярно друкувався на шпальтах цього видання, з великою вірогідністю можемо стверджувати, що усі опубліковані замітки — його пера.

Розвиваючи невичерпну тему завдань, що поставили перед українським пасічництвом в модерну добу, М. Боровський у господарському календарі «Сільський Господар» на 1934 р. [21] формулює (уже як редактор видання) п'ять основних вимог до сучасного пасічника: обрати найзручнішу для бджіл систему ведення господарства, тобто сучасні вулики; дбати про збільшення медодайної бази; добирати відповідні породи медоносних комах, особливо маток; стежити за новинками у світі бджільництва, передплачуючи профільний часопис; належати до відповідної пасічницької організації.

У полі зору М. Боровського як референта Пасічницької секції товариства «С. Г.» перебувало широке коло питань, які він постійно піднімав на сторінках рубрики «Пасічництво» ілюстрованого календаря «Сільський Господар» (у 1933—1935 рр. як редактора). Зокрема, це співпраця пасічників з рільниками в царині вирощування медодайних рослин задля плекання худоби чи підвищення врожайності сільськогосподарських культур шляхом їх запилення бджолами [22]. Автор пропонує рільникам вирощувати не лише відомі сорти рослин, як-от гречку, еспарцет, ріпак, гірчицю, а й чину (вид гороху), білий буркун, фацелію і для своєї користі, і для користі пасічників.

У рубриці «Пасічництво» господарського календаря «Сільський Господар» на 1937 р. з'явилась чергова стаття М. Боровського «Найбільші воро-

ги нашої бджоли» [23], де подано короткий опис основних шкідників бджіл (мотилиці або воскової молі та бджоляної воші) й способів боротьби з ними, аби запобігти ймовірним матеріальним втратам пасічників.

Сільськогосподарський календар «Золотий колос» продовжував залишатись важливою видавничою платформою для дописів М. Боровського пасічницької тематики. У центрі уваги річника за 1936 р. [24] перебуває український рамковий вулик як найпридатніший для ведення сучасного пасічницького господарства в сенсі найкращої відповідності до природного способу життя бджіл та праці пасічника у ньому (зручна рамка, легкий в обслуговуванні, теплостійкий, просторий, транспортабельний). Автор подає стислий, але вичерпний опис будівництва українського вулика (з малюнками і кресленнями) та його основні конструктивні особливості.

Не оминула уваги М. Боровського проблема поліпшення місцевої бджоли, якій він присвятив статтю у черговій статті рубрики «Пасічництво» календаря «Сільський Господар» на 1938 р. [25]. Для цього він пропонує пасічникам кілька дієвих рецептів з конкретними поясненнями: вести спостереження за бджолами загалом і кожним вуликом зокрема, які необхідно занотовувати в записнику вулика (матки), розводити пасіку або поліпшувати бджіл від найкращого вулика у пасіці, плекати племінних маток, використовувати у розплоді маток трутнів лише від найкращих вуликів.

Інша стаття [26] цього річного випуску календаря написана М. Боровським з приводу 10-річчя пасічницького кооперативу «Рій» і лаконічно знайомить читача з історією його створення та поступом за останній час. Наводяться статистичні дані щодо кількості його членів, торговельного балансу, продажу товарів, переробки вошини, що свідчить про сталий та успішний розвиток організації для добра українського пасічництва.

Рубрика «Пасічництво» календаря «Сільський Господар» на 1939 р. (іл. 7) вміщує дві статті М. Боровського суто практичного спрямування [27]. Перша з них — «Як приготувати пасіку до пожитку» ставить перед пасічником завдання зібрати якнайбільшу кількість меду шляхом плекання необхідної для кожного вулика кількості льотної бджоли, запобігання надмірному роїнню сильних пнів, а у кінце-

Іл. 7. Ювілейний календар «Сільський Господар» на рік 1939. Обкладинка

вому підсумку надання їм потрібної енергії для інтенсивної праці. Задля отримання достатку корму та меду у кожному пасічницькому господарстві дописувач закликає сіяти не лише відомі медодайні рослини (еспарцет, білу конюшину, вику, сераделю, гірчицю, соняшник, квасолю чину), а й червону кошунину «зеленяк», завезену на Волинь чеськими колоністами, популяризуючи її виняткові господарські властивості. Доречно зазначити, що машинопис статті з авторськими правками з цього календаря зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові (фонд товариства «Сільський Господар») [28].

До початку Другої світової війни ще встиг побачити світ господарський календар «Сільський Господар» на 1940 р., у рубриці «Пасічництво» якого було видрукувано дві статті М. Боровського — програмна «Наші завдання в ділянці пасічництва» й практична «Як і з чого починати закладати пасіку» [29]. Основні тези програми М. Боровського щодо розвитку раціонального бджільництва краю наступні: подбати про згуртування усіх пасічників в міцну й діяльну організацію; вишколити інструкторів для цієї праці; навчити пасічників доцільно вести господарство; забезпечити збут продуктів бджільництва. Власне усю організаційну та культурно-освітню працю у цій галузі через розгалужену мережу філій,

кружків та пасічницьких секцій при них вела Головна Пасічницька секція «Сільського Господаря», яку очолював автор статті. Виходячи із базової стратегії розвитку галузі, дописувач формулює конкретні практичні завдання її втілення в життя — добір управи кожної секції, залучення до неї якнайбільшої кількості пасічників, прийняття до праці інструктора пасічництва, вишкіл пасічників в дусі раціонального ведення господарства, районування краю щодо стану медодайної рослинності, закладання дослідних станцій, організація передплати часопису «Український Пасічник» як фахового щомісячника для навчання прибутковості пасічництва, створення Медового фонду від продажу меду кооперативними організаціями, пропаганда масового споживання меду та плекання медодайних рослин, друк книжок пасічницької тематики. Машинопис цієї статті зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові (фонд товариства «Сільський Господар») [30].

У практичній статті М. Боровський наводить дві основні передумови започаткування та подальшого успішного ведення пасіки — відповідні природні умови для бджоли і освоєння пасічницької справи початківцем. Щоб добре і правильно керувати працею біля бджіл й отримувати користь від медоносних комах необхідно знати характер, звички, властивості бджолородини в залежності від пори року, дня, погоди, медозбору. У фонді товариства «Сільський Господар» Центрального державного історичного архіву України у Львові відклався рукопис цієї статті М. Боровського [31].

Висновки. Проблемний розгляд видавничого контенту п'яти закарпатських та львівських календарів 1923—1939 рр. («Громада», «Просвіта» (2), «Приятель Господаря», «Золотий Колос», ілюстрований календар товариства «Сільський Господар») (усього 18 річників) авторства Михайла Боровського з царини пасічництва засвідчив, що його публікації були спрямовані на впровадження здобутків найновішої економічної думки у життєве й господарське повсякдення українського селянина шляхом популяризації раціональних способів ведення бджільництва, організації пасічників у товариства, розвитку пасічницької кооперації, підвищення рівня прибутковості й конкурентноспроможності пересічного селянського господарства на ринку сіль-

ськогосподарської продукції, освітнього та фахового рівня пасічницького загалу. У міжвоєнне двадцятиріччя завдяки укоріненню у свідомості широких верств населення Галичини почуття національної ідентичності уже повноцінно сформувався, функціонував і зайняв окрему тематичну нішу український видавничий дискурс з царини бджільництва. Річні та господарські календарі, особливо видання потужного господарського товариства «Сільський Господар» (рубрика «Пасічництво»), що за змістом мали науково-популярний й просвітницький характер, сприймалися із підвищеним читацьким інтересом (наклади у десятки тисяч примірників). Статті М. Боровського як результат його активної теоретичної та практичної діяльності були скеровані на творення модерного пасічництва, консолідацію пасічницької спільноти, а у кінцевому підсумку — не лише на господарський розвій, а й інтелектуальну та культурну самостійність українців як етнічної спільноти в умовах Польської держави. Публікації у календарях донесли до сьогодення цілий пласт теоретичної і практичної спадщини М. Боровського, надзвичайно вартісний та актуальний як з огляду історичного бачення предмета, так і сучасного розвитку сфери бджільництва.

1. Мовна У. Михайло Боровський (1891—1989) у службінні Україні: шлях від вояка УНР до діяча пасічницького кооперативного руху та науковця. *Народознавчі зошити*. 2021. № 4. С. 831—839.
2. Мовна У. Книжкові видавничі проекти Михайла Боровського з царини бджільництва (Львів, 1930-ті рр.). *Народознавчі зошити*. 2023. № 1. С. 84—94.
3. Голик Р. Реальна й віддзеркалена Галичина: календарі, час, ментальність й повсякденне життя галичан в краю й на еміграції (кінець XIX — перша половина XX ст. *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. Львів, 2014. Вип. 9. С. 23—42.
4. Передирій В. Історичний календар-альманах «Червоної Калини» як тип періодичного видання (1921—1929). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 1999. Вип. 6. С. 226—241.
5. Дзвінчук О. Календарі «Українського Голосу»: історія створення, структурно-жанрові особливості, тематика. *Наукові записки Інституту журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Київ, 2003. Т. 13. С. 36—39.
6. Кужель Л. Календарі крайового господарського товариства «Сільський Господар» (1929—1944): пропаганда модерного хліборобства. *Записки Львівської*

- наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка: зб. наук. праць. Львів, 2006. Вип. 14. С. 118—130.
7. Wójcik E. *Kalendarze dwudziestolecia międzywojennego: dzieje, problemy literatury i kultury, bibliografia*. Kraków, 2000.
 8. Боровський М. Наше Пасішникування: (допис пасішника з Поділля). *Календар «Громада» для робітного народу в місті й селі на переступний рік 1924*. Львів, 1923. С. 121—122.
 9. Боровський М. Пчолярство — хосенна галузь нашого господарства. *Господарський родинний календар «Просвіты» на переступний рок 1924*. Мукачево 1923. С. 44—45.
 10. Боровський М. Чому пчолярство є хосенне? Пошести у пчол. Основы промыслового пчоларованя. *Календарь «Просвіта» на рік 1926*. Ужгород, 1925. С. 105—108.
 11. Боровський М. Помилки початкуючого пасічника (с. 103—104); Як зберегти вошину та топити з неї віск? (с. 105—106); Яке значіння має запас сушника й як його зберігати (с. 106). «*Приятель Господаря*»: ілюстрований господарський календар на 1928 рік переступний. За ред.: Євгена Архипенка та Вік[тора] Доманицького. Київ; Львів, 1928.
 12. Як зберігати мед, як топити віск? *Народня справа*. Львів, 1935. 20 жовт. Чис. 42. С. 5.
 13. Боровський М. Дещо з пасічництва. *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар» на звичайний рік 1929: виданий в 30-ліття існування Краєвого Господарського Товариства «Сільський Господар»*. Львів, 1928. С. 138—143.
 14. Боровський М. Українське пасічництво в минулім і сучаснім, та вигляди його на будуче (с. 203—205); Що треба робити, щоби пасічництво завжди давало прибутки? (с. 209—212). *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар» на звичайний рік 1930*. Львів, 1929.
 15. Боровський М. Про пасічництво. Закладаймо пасіки! (с. 88—89); Зимуймо пчолу в стебниках (с. 90—91). «*Золотий Колос*»: календар «*Народньої Справи*» на рік 1930. Львів, 1930.
 16. Боровський М. Шляхи до прибутковости наших пасік. *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар» на звичайний рік 1931*. Львів, 1930. С. 175—178.
 17. Боровський М. Пять літ праці Краєвого Пасічницького Обеднання «Рій» для українського пасічництва. *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар»: календар Краєвого Господарського Т-ва «Сільський Господар» і Союзу Кооперативних Союзів «Центрсоюз» на переступний рік 1932*. Львів, 1931. С. 160—164.
 18. Боровський М. Що сїяти пасічникові-господареві аби мати подвійну користь. *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар»: календар Краєвого Господарського Т-ва «Сільський Господар» і Союзу Кооперативних Союзів «Центрсоюз» на переступний рік 1932*. Львів, 1931. С. 160—164.
 19. Боровський М. Дальші завдання нашого пасічництва. *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар» на звичайний рік 1933*. Львів, 1932. С. 161—162.
 20. [Боровський М.]. Як осаджувати рої до нових пнів (с. 87); Як зробити штучний рій? (с. 87—88); Як боронити пень перед грабунком пчол (с. 88). *Календар «Золотий Колос» на рік 1933*. Львів, 1933.
 21. Боровський М. Завдання українського пасічництва. *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар»: календар Краєвого Господарського Т-ва «Сільський Господар» у Львові на рік 1934*. Львів, 1933. С. 133—134.
 22. Боровський М. Пасічник — рільникові. *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар»: календар Краєвого Господарського Т-ва «Сільський Господар» у Львові на переступний рік 1936*. Львів, 1935. С. 159—161.
 23. Боровський М. Найбільші вороги нашої бджоли. *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар»: календар Краєвого Господарського Т-ва «Сільський Господар» у Львові на звичайний рік 1937*. Львів, 1936. С. 176—178.
 24. Боровський М. Український рямковий вулик. «*Золотий Колос*»: календар на рік 1936. Львів, 1936. С. 87—88.
 25. Боровський М. Як поліпшити нашу бджолу. *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар»: календар Краєвого Господарського Т-ва «Сільський Господар» у Львові на звичайний рік 1938*. Львів, 1937. С. 175—177.
 26. Боровський М. Українська пасічна кооперація: З приводу 10-ліття кооп. «Рій» у Львові. *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар»: календар Краєвого Господарського Т-ва «Сільський Господар» у Львові на звичайний рік 1938*. Львів, 1937. С. 222—223.
 27. Боровський М. Як приготувати пасіку до пожитку (с. 188—191); Сїйте конюшину Зеленьяк а будете мати пашу і мед (с. 191—192). *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар» на звичайний рік 1939*. Львів, 1938.
 28. *Центральний державний історичний архів України у Львові (Далі: ЦДІАУЛ)*. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 578. 18 арк. (Арк. 1—2 — гранки статті, а машинопис з правками — арк. 3—5).
 29. Боровський М. Наші завдання в ділянці пасічництва (с. 163—166); Як і з чого починати закладати пасіку (с. 166—167). *Ілюстрований Господарський календар «Сільський Господар»: календар Краєвого Господарського Т-ва «Сільський Господар» у Львові на переступний рік 1940*. Львів, 1939.
 30. ЦДІАУЛ. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 578. 18 арк. (Арк. 11, 14—15 — гранки статті, а машинопис — арк. 12—13).
 31. ЦДІАУЛ. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 578. Арк. 16—18.

REFERENCES

- Movna, U. (2021). Mykhailo Borovsky (1891—1989) in the service of Ukraine: the path from a soldier of the Ukrainian People's Republic to an activist of the beekeeping cooperative movement and a scientist. *Ethnology notebooks*, 4, 831—839 [in Ukrainian].
- Movna, U. (2023). Book publishing projects of Mykhailo Borovsky on the field of beekeeping (Lviv, 1930s). *Ethnology notebooks*, 1, 84—94 [in Ukrainian].
- Golyk, R. (2014). Real and reflected Galicia: calendars, time, mentality and everyday life of Galicians in the region and in emigration (end of the XIX — first half of the XX centuries). *Bulletin of Lviv University. Series of bibliography, library science and information technologies*, 9, 23—42 [in Ukrainian].
- Peredyriy, V. (1999). Historical calendar-almanac of «Chervona Kalyna» as a type of periodical publication (1921—1929). *Collection of works of the Scientific Research Center of Periodicals*, 6, 226—241 [in Ukrainian].
- Dzvinchuk, O. (2003). «Ukrainian Voice» calendars: creation history, structural and genre features, subject matter. *Research assistants of the Institute of Journalism of T. Shevchenko Kyiv National University* (Vol. 13, pp. 36—39) [in Ukrainian].
- Kuzhel, L. (2006). Calendars of the regional economic society «Silskyi Gospodar» (1929—1944): promotion of modern farming. *Notes of the Lviv Scientific Library named after V. Stefanyk*, 14, 118—130 [in Ukrainian].
- Wojcik, E. (2000). Kalendarze dwudziestolecia miedzywojennego: dzieje, problemy literatury i kultury, bibliografia. Kraków [in Polish].
- Borovsky, M. (1923). Our Grazing: (post of a pasture farmer from Podillia). *The «Gromada» calendar for the working people in the city and the countryside for the leap year 1924* (Pp. 121—122) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1923). Beekeeping is a vital branch of our economy. *Household family calendar «Prosvity» for leap year 1924* (Pp. 44—45) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1925). Why is beekeeping hosenna? Go to the bees; Basics of commercial beekeeping. *«Prosvita» calendar for 1926* (Pp. 105—108) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1928). Mistakes of a beginner beekeeper; How to preserve beeswax and melt wax from it? What is the importance of a dry stock and how to store it. *«Friend of the Master»: an illustrated economic calendar for the year* (Pp. 103—104, 105—106) [in Ukrainian].
- (1935). How to store honey, how to melt wax? *People's Affair*, 42, 5 [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1928). Something about beekeeping. *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar» for the ordinary year 1929: Issued on the 30th anniversary of the existence of the Regional Household Association «Silskyi Gospodar»* (Pp. 138—143) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1929). Ukrainian beekeeping in the past and present, and its future prospects; What should be done so that beekeeping always gives profits? *Illustrated household calendar «Silskyi Gospodar» for the ordinary year 1930* (Pp. 203—205, 209—212) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1930). About beekeeping. Let's build apiaries! Let's winter the bees in the stalks. *«Golden Colossus»: the calendar of «Narodna Sprava» for the year 1930* (Pp. 88—89, 90—91) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1930). Ways to the profitability of our apiaries. *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar» for the ordinary year 1931* (Pp. 175—178) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1931). Five years of work of the Regional Beekeeping Association «Rij» for Ukrainian beekeeping. *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar»: calendar of the Regional Household Society «Silskyi Gospodar» and the Union of Cooperative Unions «Tsentrsoyuz» for the leap year 1932* (Pp. 160—164) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1931). What to sow for a beekeeper-host in order to have a double benefit. *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar»: calendar of the Regional Household Society «Silskyi Gospodar» and the Union of Cooperative Unions «Tsentrsoyuz» for the leap year 1932* (Pp. 169—171) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1932). Further tasks of our beekeeping. *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar» for the ordinary year 1933* (Pp. 161—162) [in Ukrainian].
- [Borovsky, M.]. (1933). How to deposit swarms to new stumps; How to make an artificial swarm? How to protect a tree stump from robbing bees. *«Golden Colossus» calendar for 1933* (Pp. 87—88) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1933). Tasks of Ukrainian beekeeping. *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar»: calendar of the Regional Household Society «Silskyi Gospodar» in Lviv for the year 1934* (Pp. 133—134) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1935). Beekeeper — peasants. *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar»: calendar of the Regional Household Society «Silskyi Gospodar» in Lviv for the leap year 1936* (Pp. 159—161) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1936). The biggest enemies of our bee. *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar»: calendar of the Regional Household Society «Silskyi Gospodar» in Lviv for the ordinary year 1937* (Pp. 176—178) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1936). Ukrainian frame beehive. *«Golden Colossus»: calendar for 1936* (Pp. 87—88) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1937). How to improve our bee. *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar»: calendar of the Regional Household Society «Silskyi Gospodar» in Lviv for the ordinary year 1938* (Pp. 175—177) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1937). Ukrainian apiary cooperation: On the occasion of the 10th anniversary of the cooperative «Rij» in Lviv. *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar»: Calendar of the Regional Household Society «Silskyi Gospodar» in Lviv for the ordinary year 1938* (Pp. 222—223) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1938). How to prepare an apiary for profit; Sow clover Zelenyak and you will have pasture and honey. *Illustrated economic calendar «Silskyi Gospodar» for*

- the ordinary year 1939* (Рр. 188—191, 191—192) [in Ukrainian].
Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv. F. 302. Op. 1. Act. 578. (Sheet 1—2 pages of the article, and typescript with corrections — sheet 3—5) [in Ukrainian].
- Borovsky, M. (1939). Our tasks in the field of beekeeping; How and where to start starting an apiary (Рр. 166—167). *Illustrated Household Calendar «Silskyi Gospodar»: calendar of the Regional Household Society «Silskyi Gospodar» in Lviv for the leap year 1940* (Рр. 166, 166—167) [in Ukrainian].
CSHAUL. F. 302. Op. 1. Act. 578 (Sheet 11, 14—15 pages of the article, and the article itself — sheet 12—13) [in Ukrainian].
- CSHAUL*. F. 302. Op. 1. Act. 578. Ark. 16—18 [In Ukrainian].